

Оксана Цюняк

кандидат педагогічних наук, доцент

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
У КОНТЕКСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ
ГІРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА**

Основною метою державної політики в галузі вищої освіти є створення умов для розвитку висококультурної особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти й організація навчально-виховного процесу відповідно до європейських і світових стандартів. Утім на особливу увагу заслуговує фахова освіта, яка спрямована на забезпечення професійного становлення та самореалізації особистості, зростання професійної компетентності та конкурентоспроможності фахівця на ринку праці.

Відомо, що нова освітня філософія ставить сучасні завдання і вимоги перед тими, хто готує майбутнє держави. Досить часто можна почути такі запитання: «Якою є професійна підготовка майбутнього педагога?», «Яким повинен бути педагог «нового типу», здатний ефективно працювати в сучасних умовах?». Людина, яка обрала професію педагога, відповідальна за все, що знає і вміє. Адже сучасний учитель бере активну участь у політичному, суспільно-громадському житті країни, плідно працює у царині освіти, науки, культури, мистецтва, що свідчить про його наполегливість, відповідальність за долю суспільства і держави в цілому. Які результати праці педагогів сьогодні – таким буде суспільство завтра.

Образ учителя в історії вимальовувався поступово. У Давньогрецькій державі педагог стояв поряд з філософом, божественним поетом, оратором, пророком-віщунном, царем. Він служив істині, був провісником правди, добра, краси, володів ораторським та евристичним мистецтвом, «сократівським» методом ведення бесіди, чітко висловлював свою точку зору, був творчою

людиною. У Давній Греції та Римі вчитель уособлював добропорядного громадянина, якому притаманні моральні якості: чесність, порядність, скромність, доброзичливість, завбачливість. Православна традиція Середньовіччя вбачала в образі педагога людину, що володіла «християнськими чеснотами», «мудрістю розуму», «мудрістю серця». В період епохи Відродження від учителя вимагалось бути освіченим і завжди прагнути до розширення знань і досвіду. Епоха Просвітництва трактувала твердження, що вчителем має бути не просто освічена людина, а людина, яка передає дітям свої знання. Педагог, насамперед, повинен щиро любити дітей, організовувати навчання і виховання на основі знань про фізичні і психічні особливості учнів, виявляти у своїй діяльності педагогічний такт.

Видатний педагог К. Ушинський справедливо вважав, що справа вчителя скромна ззовні – є однією з великих справ в історії людства. Виховання «має просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежав ясний скарб добра» [8, с. 224].

Погоджуємося із А. Дістервегом, який зазначав: «Учитель повинен свідомо йти в ногу із сучасністю» [1].

Якщо ти думаєш на рік вперед – посади насіння,

Якщо ти думаєш на десятиріччя вперед – посади дерево,

Якщо ти думаєш на століття вперед – виховай людину! [1].

Думати на «століття вперед» – основна професійна місія сучасного педагога. Саме в його руках майбутнє покоління держави.

Загалом підготовка нової генерації педагогічних кадрів – національної еліти, здатної трансформувати нову освітньо-світоглядну парадигму національно-державного творення на основі гуманістичної психології про самореалізовану особистість як важливий компонент творення людини з новим типом мислення – одне із важливих завдань реформування вищої освіти в Україні. Інтегрування української педагогічної освіти в загальноєвропейський та світовий освітній простір спонукає до усвідомлення засад сучасної професійної підготовки майбутніх педагогів. Слід зазначити,

що праця педагога набуває справжнього сенсу лише тоді, коли він глибоко володіє загальною культурою: здатністю вільно і критично мислити, відтворювати духовні й інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що сучасний педагог має бути освіченою людиною в галузі культури, філософії освіти, педагогіки, психології, методології, мати високий рівень інтелектуального, духовно-морального і фізичного розвитку, глибокі теоретичні знання і ретельну практичну підготовку. Це забезпечить високий професіоналізм у діяльності, творче ставлення до своїх обов'язків, соціальну активність, інноваційний тип культури, що включає нестандартне мислення та готовність до новаторства, уміння працювати у колективі. Пріоритетними рисами майбутнього педагога мають бути національна свідомість і моральна чистота, духовна і професійна культура, вимоглива доброта, душевна щедрість. Професійна підготовка саме такого фахівця є основним завданням вищих навчальних закладів.

У вищій професійній освіті відбуваються суттєві зміни, зумовлені розвитком основних світових тенденцій. Освіта набуває транскордонного характеру, що передбачає зникнення наявних кордонів між світом праці та світом освіти, університетом і майбутнім місцем роботи випускника. Професійна освіта є неперервною освітою людини. Ці тенденції змінюють і наше уявлення про сучасну професійну підготовку майбутніх педагогів.

Сьогодні стає дедалі очевидним, що слід забезпечити підготовку:

педагога-науковця, який проявляє самостійність та ініціативність у роботі; відображає в навчальному матеріалі, що викладає, нові наукові ідеї, відкриття та теорії; використовує в професійній діяльності методи, що сприяють розвитку творчої активності учнів; здатний на високому рівні реалізувати завдання навчання, виховання й розвитку; володіє навичками науково-дослідницької роботи;

педагога-дослідника, який спрямовує власну педагогічну діяльність на нові досягнення науки; володіє методами наукового пізнання; спілкується з

ученими та педагогами-новаторами для ознайомлення з передовим досвідом роботи, інноваційними технологіями; конструктивно сприймає нові ідеї; має системне мислення, що виявляється в цілісному сприйнятті різних педагогічних явищ, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати перспективу свого подальшого професійного та загального розвитку, шляхи його досягнення;

педагога-новатора, здатного по-новому організувати навчальний процес, що спрямовується на розвиток креативності і лабільності мислення учнів; уміло підготувати випускників, які вільно володіють іноземною мовою й комп'ютерними технологіями;

педагога-психолога, здатного бачити в учневі передусім людину з усіма її особливостями, бажаннями й проблемами, і лише потім учня як суб'єкта навчально-виховного процесу;

педагога-комунікатора, який реалізує в своїй діяльності потребу в спілкуванні, відрізняється спеціальними професійними якостями й здібностями, що сприяють успішній інформаційній взаємодії, спрямованій на вирішення конкретних педагогічних завдань, стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника;

педагога-адаптора, здатного допомогти учням пристосуватися до умов сучасного соціокультурного суспільства.

Сучасна педагогічна освіта вимагає підготовки «нового» Педагога, а тому модель професійного становлення повинна змінюватися, враховуючи позитивне минуле, сучасні реалії і майбутній розвиток.

Позицію України в питаннях модернізації освіти, підготовки педагогічних кадрів засвідчив Форум міністрів освіти Європи «Школа XXI століття: Київські ініціативи» (Київ, 2011). Прийняте за підсумками Форуму Київське комюніке, затверджене Комітетом Ради Європи та офіційно спрямоване до міністерств освіти 47 країн, відобразило думку щодо створення єдиного європейського освітнього простору «від садка до університету». Одним із головних напрямів Комюніке є професійна

підготовка педагога: «Новій освіті Європи – новий європейський учитель», а серед основних компетенцій, якими має оволодіти педагог ХХІ ст., визначені: компетенція науковця-дослідника, інформаційна, мовна, адаптивна, комунікативна компетенції та здатність навчатися упродовж життя [3, с. 33-34].

Проблеми збереження Людини і людяності, гуманістичних цінностей і культури, відродження духовної сутності освіти, які потрібно починати з педагога, стали предметом обговорення на першому європейському Форумі ректорів педагогічних університетів Європи (Київ, 2011). У руслі тенденції підготовки вчителя для «нової освіти Європи» в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. серед основних завдань педагогічної освіти акцентовано на модернізації діяльності вищих педагогічних навчальних закладів, у тому числі й шляхом інтеграції традиційних педагогічних і новітніх інформаційно-комунікативних технологій навчання. Визначено потребу в обґрунтованому й послідовному запровадженні перспективних технологій, раціональних та ефективних підходів до організації наукової й інноваційної діяльності в освіті. Серед очікуваних результатів реалізації Національної стратегії розвитку освіти – підготовка та виховання педагогічних кадрів, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, дитиноцентризму, власного творчого безперервного професійного зростання [3, с. 33-34].

У сучасних умовах реформування освіти в Україні передусім університети є осередками вітчизняної наукової думки, центрами розвитку фундаментальних наукових шкіл та збереження освітніх традицій, а також провідними навчальними закладами, у яких здійснюється інноваційний поступ згідно з європейською та світовою векторністю. Відповідно основною метою університетів має стати підготовка майбутнього фахівця як людини

культури, у якій повинні поєднуватися гуманістичність, адекватна національно свідомо та інтернаціонально-толерантна позиція, інтелектуальність, конкурентоспроможність, професіоналізм.

Однією з функцій, яку виконує вищий навчальний заклад, є забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах. Ще у Великій Хартії університетів у 1638 році в Сорбоні з метою їх об'єднання було проголошено: вища школа є інститутом відтворення і передачі культури, що означає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності. Державні, суспільні та особисті інтереси в майбутньому може задовольнити лише людина нової формації, в якій гармонійно розвинені почуттєва й інтелектуальна сфери, яка є патріотом своєї країни і громадянином світу, ґрунтовно володіє знаннями про досягнення національної культури і надбання світової культурної скарбниці.

Підготовка висококваліфікованого фахівця в умовах ВНЗ потребує нових підходів до навчально-виховного процесу. Інноваційні педагогічні ідеї розвиваються відповідно до нової освітньої парадигми, сутність якої полягає передусім у зміні самого ставлення людини до світу: не оволодіння світом, а осмислення людиною свого місця в цілісній світобудові. Тому найбільш доцільною стає концепція особистісно-орієнтованого виховання й навчання, яка впливає з духовного потенціалу української ментальності. Така концепція утверджує творчі, живі, взаємодіючі відносини. Щоб здійснилися найкращі можливості майбутніх педагогів, ці відносини мають ґрунтуватися на баченні актуальності і потенціалу особистості вихованця, на сприйнятті його цілісності і значущості як особистості [9, С. 76-80].

Становлення нової освітньої парадигми в українському соціумі відбувається в умовах зростання впливу етнокультурного чинника. Як зазначає академік В.Г. Кремень, у всіх сферах життєдіяльності людини і суспільства все більше утверджуються загальноцивілізаційні тенденції розвитку, характерні для XXI століття. Передусім – це тенденція зближення

націй, народів, держав шляхом створення спільного економічного, інформаційного й освітнього простору Європи.

У законодавчих та освітніх документах держави (Конституції України, законах «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти та ін.) декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності, ставляться завдання, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. Саме педагог має бути носієм власної етнонаціональної культури та провідником культурного спадку етносів та націй.

Останніми роками посилюється інтерес до проблеми полікультурності у контексті етнічного аспекту (О.В. Антонюк, В.Б. Євтух, Я.І. Журецький, І.В. Лебідь, І.П. Руденко, Г.Г. Філіпчук та ін.). Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджували як вітчизняні (Н.М. Авшенюк, В.С. Болгаріна, О.В. Дубовік, О.В. Сухомлинська та ін.), так і зарубіжні дослідники (П. Вебер, О.Н. Джуринський, В. Міттер, А. Перотті, Т. Рюлькер та ін.). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають О.В. Волошина, І.А. Зязюн, Т.В. Іванова, М.П. Лещенко, О.П. Рудницька та ін. Особливої уваги проблема полікультурності набуває у зв'язку з розвитком регіональних освітніх просторів, які постають у центрі уваги таких науковців, як А.Ю. Белогуров, О.П. Мещанінов, В.В. Обозний, О.В. Сухомлинська, С.В. Савченко, В.З. Юсупов та ін. З'явилася низка дисертаційних досліджень, які зосереджуються на аналізі особливостей полікультурної освіти та виховання в різних регіонах України: Г.М. Розлуцька, О.М. Добош та ін. (Закарпаття), В.С. Курило, С.В. Савченко та ін. (східноукраїнський регіон), О.М. Борейко, Н.В. Рудницька, Н.А. Сейко та ін. (Волинь).

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є підготовка молоді до життя у полікультурному просторі, яке сприяє толерантному ставленню до

представників різних етносів, збереженні власної етнічної самобутності та передачі наступним поколінням соціального досвіду, норм поведінки та суспільних традицій. Сьогодні, як ніколи раніше, важливо зміцнювати національну гідність та авторитет України, а це неможливо зробити без усвідомлення суспільної культурної самобутності.

Формування нової моделі сучасної школи зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі й переосмисленні теоретико-методичних й концептуальних засад підготовки майбутнього педагога. У педагогічній енциклопедії під «професійною підготовкою» розуміється сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи у певній професії. Як засвідчує аналіз літературних джерел, у ряді публікацій можна зустріти різні думки з проблем професійної підготовки. Так, на думку О. Бондаревської, складовими професійної підготовки є: озброєння культурою, яка дозволить знайти власне місце у житті і дасть можливість прийняття самостійних рішень; оновлення змісту і навчально-методичного забезпечення підготовки педагогічних кадрів.

Формування творчого, ініціативного, самокритичного педагога здійснюватиметься за умови, коли майбутній фахівець уже в роки навчання буде ознайомлений не лише з новітніми технологіями освіти, а й високо професіональним використанням надбань етнопедагогіки у навчально-виховному процесі нової української школи. К. Приходченко зазначає: «Особистісний світ дитини розвивається від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства з метою виховання людини культури, здатною до відтворення природно-культурного середовища з опорою передусім на національну культуру»[7, с. 26].

Майбутньому педагогу слід пам'ятати, що етнізація дитини починається в дошкільному та молодшому шкільному віці, з участі в сімейних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості; формується культ рідного дому, сім'ї, рідного міста чи села, що є основою подальшого

усвідомлення дитиною себе як частини нації. Як засвідчує практика, зміст навчальних предметів у початковій школі доповнено народознавчим матеріалом. Фольклором щедро насичені шкільні підручники, методичні посібники для вчителів та учнів. Українські народні казки пронизані народною мудрістю і містять давні знання та уявлення про життєдіяльність українців, їхній навколишній світ, сподівання на краще майбутнє. Важливе значення у житті молодшого школяра має гра. У грі дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює систему людських стосунків. Майстерність учителя та чітко продумана методика проведення рухливих народних ігор забезпечить не тільки виховний, а й пізнавальний та оздоровчий ефект, сприятиме залученню школярів до витоків національної культури та духовності.

Сьогодні необхідна організація цілеспрямованої етнокультурної підготовки майбутніх педагогів, формування в них суб'єктивної позиції як носія етнокультури. Зміст освіти вищих педагогічних закладів має використовувати етнокультурологічний компонент, що наповнений історичним, культурним, етнографічним, народознавчим надбанням різного народу і допомагає сформувати громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

З метою усвідомлення актуальності названої проблеми визначимо сутність поняття «етнокультурна освіта» – це важлива частина сучасної освіти, яка сприяє засвоєнню студентами навчальних закладів знань про різноманітні культури, з'ясуванню загального та особливого в традиціях та звичаях, залученню до культурних цінностей народів та способу життя, вихованню студентської молоді в дусі поваги до інших культурних систем» [2, с. 418].

В освітньому просторі людина заглиблюється в етнічну культуру свого народу, пізнає національну самобутність регіону, а через них залучається до світової загальнолюдської культури. Провідником культурного спадку етносів, націй, спільнот є педагог, що покликаний залучати майбутнє

покоління до різних культурних цінностей, традицій, бути носієм власної етнонаціональної культури та натхненником формування етнічної самосвідомості дитини.

Мета етнокультурної освіти полягає у тому, щоб виховати у студентів такі риси, як інтелігентність, що охарактеризована культурно-особистісними цінностями; діалектичність мислення; самооцінку інтелектуальної творчості й свідомого служіння загальнолюдським цінностям; почуття гідності вільної особистості; щоб студенти під час знайомства з історією та культурою свого народу відчували гордість, називаючи себе уродженцями рідного краю. Виховання любові до свого народу гармонійно поєднується з вихованням любові до землі, на якій мешкає цей народ.

Оволодіння студентами елементами етнічної культури дає змогу сформувати етнокультурну компетентність, яка ґрунтується на засадах теоретичних знань, об'єктивних уявлень, реалізується в уміннях, навичках і моделі поведінки.

Етнопсихологічний словник тлумачить зміст поняття «етнокультурна компетентність» як «... міру прояву людиною знань, умінь і навичок, які дозволяють їй адекватно оцінити специфіку і умови взаємодії з представниками інших етнічних спільнот, знайти єдино правильні форми співробітництва з ними з метою підтримання атмосфери згоди і взаємодовіри [10, с. 72].

Етнокультурна компетентність особи – це здатність людини вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову цієї етнокультури і вільно творити цією мовою (Лозко Г.) [4]

Етнокультурна компетентність – готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житті (тобто у ході навчальних занять та в позаурочній роботі), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві [5].

Як засвідчує практика, етнокультурне виховання майбутніх педагогів передбачає визначення рівня їхньої етнокультурної компетентності,

готовності до професійної діяльності в етнокультурному гірському середовищі та аналіз чинників, що мають істотний вплив на її формування у вищих навчальних закладах України.

Етнокультурне виховання надає чіткої спрямованості навчальному процесу у вищій педагогічній школі, об'єднуючи розрізнені навчальні дисципліни в систему; акцентує увагу не на дидактичній стороні професійної підготовки, а на моральних аспектах взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, створенні умов становлення фахівця як самостійно мислячої особистості, здатної до самовиявлення, самотворення, самореалізації [2, с. 88-94].

На наше переконання, професійна підготовка майбутнього педагога в контексті етнокультурної парадигми гірського середовища повинна бути орієнтована на такі види діяльності у виші, як розв'язування педагогічних задач, моделювання фрагментів виховних заходів, ділові ігри, аукціони народознавчих ідей, конкурси-імпровізації, проведення семінарів, науково-практичних, методичних конференцій молодих науковців присвячених етнопедагогічним проблемам, а також внесення у зміст освіти системи знань про культуру та побут етнографічних груп. Ефективним є залучення студентів до науково-дослідницької роботи, написання магістерських робіт, курсових проектів, реферативних робіт, наукових статей, проектування занять на етнокультурну тему, активізація їхньої діяльності різноманітними груповими (тренінги, гуртки, клуби за інтересами, секції) та колективними (педагогічні читання, обговорення з викладачами навчальних дисциплін однієї проблеми, але з позицій різних наук; дискусії з етнокультурної тематики) формами роботи. Доречно проводити етнографічні екскурсії в місця проживання різних етнографічних груп (лемків, гуцулів, бойків, подолян тощо). Приміром, В. Євтух акцентує увагу на важливості масових заходів, спрямованих на відродження й активне функціонування культур різних етнічних спільнот: проведення всеукраїнських фестивалів, форумів, конкурсів, широке використання засобів масової інформації та Інтернету.

О. Моляко переконує про об'єктивну необхідність створення в навчальних закладах педагогічної атмосфери, спрямованої на формування в особистості загальнолюдських цінностей, збагачених досвідом свого етносу, знанням і розумінням національних пріоритетів інших народів. При цьому важливо враховувати етнокультурні особливості гірського середовища, соціокультурну ситуацію в регіоні тощо [5, с. 12].

Таким чином, у контексті етнокультурного моделювання навчально-виховного простору у вищому навчальному закладі першорядним вважаємо: спрямування молоді на вивчення передусім власного історичного досвіду, орієнтацію на принципи демократії в організації освітньої діяльності на національному ґрунті; поєднання родинних і регіональних національних традицій, звичаїв та обрядів задля наповнення життєвого простору елементами духовності; забезпечення умов для полікультурної освіти, взаємозбагачення досвіду навчання та виховання прогресивними ідеями європейських націй і народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висловлювання про вчителів, їхній педагогічний такт, ерудицію, учительський хист, здібності – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://alexschool.org.ua>.
2. Жорнова О.І. Соціокультурний контекст проблем викладання фундаментальних дисциплін у вищій школі / О.І.Жорнова / Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2004. – 465 с.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму – шлях змін і розвитку / В.Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – №4. – С. 33-34.
4. Лозко Г. Етнологія України : філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект : навчальний посібник / Галина Лозко. – К.: АртЕК, – 2001. – 304 с.

5. Моляко О. Функціональна модель формування полікультурної компетентності школярів / О. Моляко // Рідна школа, 2005 – № 6. – С. 10-12.
6. Поштарьова Т. В. Формирование этнокультурной компетентности / Т. В. Поштарьова // Педагогика. – 2005. – №3. – С. 35-42.
7. Приходченко К. Характеристика різнобічних якостей освітнього середовища / К. Приходченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №16(203). – Ч.2. С. 23-31.
8. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 2 / К. Д. Ушинський ; пер. з рос. / ред. кол. В. М. Столетов (голова) та ін. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.
9. Цюняк О.П. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти у вищих навчальних закладах / О.П. Цюняк // Вісник Прикарпатського національного університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника. – 2013. – Вип. L. – С. 76-80.
10. Этнопсихологический словарь / под. ред. В. Г. Крысько. – М.: Моск. Психол. – Соц. слов., 1999. – 343 с.